

Brede volkspartijen in een versnipperde samenleving

Lezing | Den Haag, 19 februari 2018 *Bij presentatie boek Jacques Wallage*

Geachte dames en heren,
Beste Jacques,

Op pagina 99 van het mooie boek dat we vandaag ten doop houden, karakteriseert Jacques de toenmalige Groningse burgemeester Harm Buiters in een prachtige zin.

Er staan veel mooie zinnen in dit boek waarvan ik het moeilijk vind om het goed te typeren. En dat bedoel ik nadrukkelijk als een compliment. Zijn het memoires, is het een autobiografie? Misschien, voor een deel. Maar het is veel meer dan dat. Zeker ook persoonlijke overpeinzingen, het optekenen van een tijdgeest, en het heeft ook sterk essayistische kenmerken. En dat alles opgetekend met een fijne prozaische pen.

De zin waar ik bleef haken was voor de verandering misschien niet per se prozaisch, maar wel heel precies. Jacques schrijft over Harm Buiters: '*Hij was niet solidair aan de organisatie, maar aan de beginselen.*'

Jacques vangt in deze ene korte zin niet alleen een kernmerk van deze Groningse burgemeester, maar ook het wezen van een brede Volkspartij. De volkspartij, dat is waarin Jacques en ik beide onze politieke wortels hebben, hij in de PvdA, ik in het CDA. De Volkspartij gaat ons beide aan het hart. Daarom wil ik vanmiddag de ontwikkeling van een volkspartij wat breder belichten.

Een brede Volkspartij heeft een samenhangende maatschappijvisie en een samenhangend mensbeeld. De ideologie, de beginselen zijn bij een Volkspartij groter en belangrijker dan de partij zelf. En de partij is altijd groter en belangrijker dan welke persoon dan ook, inclusief de leider. De leider is in een Volkspartij uiteindelijk altijd een passant.

Die beginselen en het gedachtegoed binden een grote dwarsdoorsnee van de samenleving. Het is hun gedeelde overtuiging die hen samenbindt, niet hun sociaal-economische of etnische achtergrond of het opleidingsniveau.

Die traditionele, brede Volkspartij heeft het in alle opzichten en zowel in binnen als buitenland moeilijk. De cijfers en grafieken zijn bekend. Bij de verkiezingen van 1989, een jaar waarin Jacques tot de politieke top van de PvdA behoorde,

behaalden CDA, PvdA en VVD gezamenlijk 125 van de 150 zetels. 29 jaar later zijn de drie meer dan gehalveerd en hebben met een schamele 61 zetels verre van een meerderheid.

De oorzaken van deze electorale neergang zijn complex en fundamenteel. Zozeer zelfs dat dit niet de tijd en het moment is om daar heel uitgebreid en diep op in te gaan. Ik kan daarvoor bovendien voor een deel verwijzen naar de eerste epiloog van het nu voorliggende boek, waarin Jacques onder meer terecht vaststelt dat de traditionele politieke partijen in de beleving van veel mensen onderdeel zijn gaan uitmaken van de staat en niet meer van de samenleving, van het volk. *'Politieke partijen hebben hun ziel en zaligheid met wet en budget van de overheid verbonden'*, merk je in weer zo'n scherpe, korte zin op. (p.333)

Ik wil in die vijftien minuten die mij zijn gegeven, één oorzaak uitwerken van de teloorgang van Volkspartijen. En om die inzichtelijk te maken, moet ik eerst laten zien door wat de Volkspartijen electoraal worden uitgedaagd.

De brede Volkspartij wordt het vuur na aan de schenen gelegd door twee nieuwe typen partijen: de Leiderpartij en de Doelgroeppartij.

De Leiderpartij is het spiegelbeeld van de Volkspartij. Waar in de Volkspartij het gedachtegoed groter is dan de partij en de partij groter is dan de leider is dat bij de Leiderpartij precies andersom: de leider is groter dan de partij en de ideologie, zo die al bestaat. De leider, die meestal ook de oprichter is, staat centraal en bepaalt. Kritiek op de partij en leider is in een Volkspartij uiteindelijk een onmisbaar onderdeel van de *checks and balances*, maar in een Leiderpartij betekent kritiek het einde van je politieke carrière.

De Doelgroeppartij is op een andere, meer inhoudelijke manier het spiegelbeeld van de Volkspartij. Die laatste zou politiek moeten bedrijven vanuit een coherent gedachtegoed die probeert de belangen van verschillende groepen te verenigen. De Doelgroeppartij is er - precies zoals de naam zegt - voor één groep: voor ouderen, de dieren, de kwetsbaren, de nieuwe Nederlanders.

Bij sommige partijen weet u onmiddellijk in welke categorie die kunnen worden ingedeeld. Maar soms is de situatie minder evident, eerder diffuus. De PVV is duidelijk een Leiderpartij, maar heeft ook wel trekken van een Doelgroeppartij. De SP probeert in het gat te stappen van de oude Volkspartij PvdA, maar zeker gezien de recente - zorgvuldig voorbereide - leiderschapswisseling zijn ook duidelijk de kenmerken van een Leiderpartij herkenbaar.

En hoe zit het met D66 en GroenLinks? Omdat ze inmiddels beide toch min of meer vanuit een samenhangend gedachtegoed werken, hebben ze in ieder geval één belangrijk kenmerk van de Volkspartij. Maar wie de electorale kaart van Nederland bekijkt die Josse de Voogd na elke verkiezingen opstelt, kan zich niet aan de indruk onttrekken dat beide partijen ook wel – waarschijnlijk onbedoeld - elementen hebben van de Doelgroeppartij, omdat ze vooral in steden goed scoren waar ze kunnen rekenen op de steun van succesvolle, hoogopgeleide mensen.

Ik vind zelf de sterke opkomst van de Leiderpartij fascinerend. Die krijgt in binnen- en buitenland - in verschillende gedaanten - stevig voet aan de grond.

- **FvD** -> In eigen land hebben we Forum voor Democratie van Thierry Baudet. Welke kant deze beweging op gaat, is nog ongewis maar vanuit politicologisch oogpunt wel razend interessant. Baudet koos er bewust voor om - in tegenstelling tot zijn electorale opponent de PVV - wel een politieke beweging op te bouwen, een vereniging waar je lid van kunt worden. En met succes, mogen we wel zeggen. In een jaar tijd klom de partij van nog geen tweeduizend naar meer dan 21 duizend leden. Tegelijk laten de recente, interne verwickelingen in de partij zien dat het er toch op lijkt dat de Leider/Oprichter vooralsnog groter/belangrijker is dan de partij met zijn interne regels.
- **GL** -> Niet minder interessant vind ik de wijze waarop Jesse Klaver een jaar geleden GroenLinks omvormde tot een politieke beweging rond zijn persoon die vele malen groter was dan GroenLinks zelf. Hij kreeg de HMH in Amsterdam vol met - vooral jonge - enthousiaste mensen die een lidmaatschap van de partij niet serieus zullen hebben overwogen.
- **ÖVP** -> In Oostenrijk ging Sebastian Kurz nog een stap verder. Zijn partij, de christen-democratische ÖVP lag in de peilingen op zijn gat en toen die partij aan de populaire minister van Buitenlandse Zaken vroeg of hij de leider van de partij wilde worden, stelde hij de harde voorwaarde dat hij het alleen wilde doen als hij de vrije hand kreeg. Hij schrapte de naam ÖVP, voerde campagne als de Lijst Sebastian Kurz, won de verkiezingen en is nu met 31 jaar de jongste premier ooit. De Leider werd groter en belangrijker dan de partij, waarbij het voor mij overigens niet geheel duidelijk is hoe het daar nu met het gedachtegoed van de ÖVP staat.
- **En Marche** -> En wat te denken van wat Emanuel Macron in Frankrijk voor elkaar kreeg. Hij zette zijn eigen politieke beweging En Marche op poten, waarvan ik pas sinds kort besef dat de initialen van de partij en de persoon niet toevallig de zelfde zijn. Macron werd gekozen tot president en in één

moeite door verwierf hij voldoende kandidaten om ook aan de Franse Parlementsverkiezingen te voldoen.

Of die Leiderpartijen blijvertjes zijn, gaat pas blijken als de Leiders/Oprichters van het toneel gaan. Kan de partij dan voortbestaan? Of zal een nieuwe leider opstaan die met een nieuwe beweging of partij in het gat duikt?

Anderhalve jaar geleden mocht ik eens uitgebreid spreken met een vooraanstaande Italiaanse politicus van Forza Italia. Hij vond enerzijds dat Silvio Berlusconi nu wel zijn beste tijd had gehad, maar hij moest ook constateren dat elke keer dat Berlusconi zinspeelde op een terugkeer in de politiek Forza Italia weer opkrabbelde in de peilingen, weg van de deplorabele positie waarin de beweging zich nu bevindt.

De verklaring die ik hier wil geven voor de teloorgang van de Volkspartij is dat zij - onder druk van de opkomst van Leider- en Doelgroeppartijen - zelf elementen van hun nieuwe concurrenten zijn gaan overnemen. Of dat die zelfs zijn gaan domineren, met gelijktijdige verwaarlozing van hun eigen sterke punten: een samenhangend gedachtegoed die groepen in de samenleving verbindt.

- Het CDA liet tot twee maal toe de leider belangrijker worden dan de partij. Vorig decennium nog met Balkenende en vorige week hebben we in diverse *In Memoriams* kunnen lezen hoe Ruud Lubbers zijn partij ontsteeg. De PvdA dreigde vervolgens het zelfde te overkomen met premier Wim Kok, maar die begreep zelf - mogelijk geleerd hebbende van wat zijn voorganger overkwam - dat aan iedere politieke leider een beperkte houdbaarheidsdatum zit. Vervolgens probeerden campagnestrategen - zonder succes - wel weer een persoonlijkheidscultus rond zijn opvolger te bouwen. En ik vraag mij af wat overblijft van de positie van de VVD als premier Rutte op enig moment besluit dat het tijd is voor een nieuwe uitdaging.
- Daarnaast zien we dat de Volkspartijen ook niet schromen om het karakter van de Doelgroeppartij aan te nemen. Via focusgroepen en burgerschapstijlen weten de Volkspartijen precies welke mensen (op basis van leeftijd, geslacht, inkomen, geografische spreiding, opleidingsniveau) overwegen op hun te stemmen en wat er voor nodig is om hen dat ook te laten doen. Achter 'de hardwerkende Nederlander' van de ene politieke leider en 'de gewone Nederlander' van de andere zit een hele grote wereld van uitgebreid kiezersonderzoek waaruit heel duidelijk omschreven Doelgroepen zijn gedestilleerd.

Begrijp me niet verkeerd. Ik vermoed dat in de huidige maatschappelijke context van individualisering en secularisering de politicus als persoon zonder meer belangrijker is geworden. En ik denk ook dat Doelgroepartijen een belangrijke functie vervullen om vergeten onderwerpen zichtbaar te maken en te weinig zichtbare groepen te emanciperen.

Mijn punt is: de Volkspartijen zijn de concurrentie met hun nieuwe uitdagers aangegaan door hun spel te gaan meespelen, een politiek gebaseerd op Leiderschapscultus en met een focus op doelgroepen. Dat is gewoonweg dom. In de eerste plaats omdat mensen uiteindelijk altijd voor het origineel gaan. En in de tweede plaats: omdat ze daarmee nalaten kiezers daadwerkelijk iets te kiezen te geven. Want naast Leiderpartijen en Doelgroepartijen blijft er behoefte bestaan aan partijen die een verhaal vertellen over het land achter de heuvels.

Ik kan niet nalaten om hier een vergelijking met de sport te maken. Ik ben al bijna vijftien jaar een enorme fan van Roger Federer. Ja, ik was er afgelopen week bij in Rotterdam. Elke kans om hem nog één keer *live* te zien spelen grijp ik aan. Vanaf het allereerste begin was ik gefascineerd door zijn finesse, de perfecte techniek en balans, het scherpe oog, het inzicht in het spel. Na 'hardhitters' als Ivan Lendl en Jim Courier bracht hij begin deze eeuw de schoonheid terug in het spel. Tussen 2004 en 2008 domineerde hij het tennis, maar daarna kreeg hij weer concurrentie van nieuwe krachtpatsers: Nadal, Djokovic en Murray. Al in 2010 werd na een verloren Grand Slamfinale gezegd dat we getuige waren geweest van het einde van een tijdperk, omdat een type speler als Federer het nooit meer zou kunnen redden tegen de kracht en snelheid van de andere spelers. Sinds vandaag staat hij weer bovenaan de wereldranglijst. Niet door zelf te proberen van de krachtpatsers te winnen met snelheid en kracht. Maar door bereid te zijn te blijven vernieuwen en verbeteren in datgene waar hij al goed in was: techniek en slimheid. In plaats van er voor te zorgen dat je razendsnel kunt rennen, kun je jezelf ook aanleren de bal eerder te raken waardoor je het initiatief houdt in een rally en zelf minder hoeft te lopen. En in plaats van je conditie te verbeteren zodat je lange rally's beter volhoudt, kun je ook je beter leren vullen zodat je vaker naar het net kunt opkomen en zo de rally's kort kunt houden. Op die manier kun je op je 36ste nog nummer één worden, terwijl je voormalige concurrenten in de lappenmand liggen omdat dat krachttennis een aanslag voor lijf en leden is gebleken.

De Volkspartijen zouden van Federer kunnen leren. Want wat de Volkspartijen nu doen, is proberen de Doelgroepartijen en Leiderpartijen electoraal te verslaan door zelf ook een beetje Doelgroepartij en/of Leiderpartij te worden. Ze kunnen

beter hun eigen troef inzetten: hun gedachtegoed en hun vermogen verschillende groepen te verbinden.

Beste Jacques,

Jij bent de verpersoonlijking van wat de brede Volkspartijen nodig hebben. Ook voor jou zijn de beginselen belangrijker dan de partij. Als burgemeester wilde je van de stad zijn, niet van de gemeente.

Die houding maakt je soms kritisch over de PvdA. In een Leiderspartij wordt dat beschouwd als deloyaliteit, in een Volkspartij als liefde voor de partij en het gedachtegoed.

Tegelijk zit jij nooit vast in de beginselen, je bent geen dogmaticus. Beginselen vormen een startpunt van waaruit je denkt, niet het eindpunt. Je blijft nadenken over wat nodig is in deze tijd. Dat laat je ook zien in het boek dat je vandaag presenteert.

Alleen wie weet waar hij vandaag komt, vindt de weg die hij moet gaan, schrijf je aan het einde van je boek. Jouw boek beschrijft prachtig en soms op ontroerende wijze waar jij vandaan komt en hoe dat heeft bepaald waar jij naar toe bent gegaan. Je reflecteert op de keuzes die je hebt gemaakt en kijkt ook vooruit naar wat we nodig hebben in deze versnipperde samenleving. Daar zijn we het roerend over eens. Deze versnipperde samenleving heeft Volkspartijen nodig die staan voor hun beginselen en gedachtegoed. Kortom, Volkspartijen die - net als jij hebt gedaan en met dit boek ook weer doet - de weg naar het land achter de heuvels durven wijzen.

Ik dank u voor uw aandacht.

Rien Fraanje, 19 februari 2018.